

סימן ב'

באחד שהכוחו הרשעים ימ"ש, מרוב המכות
נוטל ממנו כוח הדבור וחוש השמיעה, והוא
כפיקח לכל דבר, אם מותר לקרוא
לתורה ולצרף למנין.

שאלה: אור עולמנו חשך בעדנו וצהרי חיינו האפילו עלינו עת
התגברו עלינו חרב ורעב דבר ויגון, עת יגורנו מפני האף
והחמה והיינו מוכשלים לפניו בעת אפו עשה בנו, ושלח בנו חרון
אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים של הגרמנים הארורים
ימ"ש עם חבורת מריעיהם וגרוריהם שנגררו אחריהם בחמת
קרי לרדות בנו ולשכל אותנו מבנינו ובנותינו עד שלא היתה לנו
תקומה לפני אויבינו.

תם לדיק כוחינו בכל מיני עבודות פרך ששונאינו ומנדינו הרשעים
כפו עלינו לעשות, הארץ אשר תחתינו היתה ברזל כי גותן
עול ברזל על צוארינו לעבוד את אויבינו ברעב ובצמא בעירום ובחוסר
כל, היינו עשוקים וגזולים כל הימים ואין מושיע, במצור ובמצוק
לנכרים כוחינו כלינו, ויגיענו אכל עם אחר, גוי עז פנים אשר לא נשא
פנים לזקן ונער ולא חנן, רצוצים ועשוקים היינו מעמלנו, ולא ניתן
לנו אוכל להשיב נפשנו, ולא ועד אלא שהצוררים ימ"ש הוציאו צו
לאמור, שאסור להם לעובדי הכפיה היהודים לעזוב את מקום עבודתם
אף לרגע אפילו כדי לחבק אשפתות, לחטט ולנקר בהם בכדי למצוא
שם איזה שיירי אוכל ופסולת שיהיה בהם להנצל מזלעפות רעב.

והנה אז בימים ההם בשנת תש"ב, בא אלי הנכבד ר' משה בר' ארי'
שהי' ממתפללי בית מדרשי שקבעתי בקלויז אבא יחזקאל
בסלובודקה, והאיש הזה היה חרש-אלם, כי הזדים הארורים התעללו

בגופו, הכוחו ופצעוהו, ומרוב המכות והמהלומות שניתכו על ידיהם על ראשו נוטל ממנו ל"ע כוח הדיבור וחוש השמיעה ונהי' כחרש-אלם, ואף שהם עשאוהו כגבר אין אונים, בילה בשרו ושיבר עצמותיו, מכל מקום אור שכלו לא הועם והוא כפיקח לכל דבר, ואף הושם מחסום לפיו ואזניו סותמו כחרש-אלם ממש, הוא יכול בכל זאת להכיע מחשבותיו בכתב, והוא בא בדברים עם אנשים על ידי זה שהוא רושם את מבקושו עלי ניר, וכמו כן האנשים העונים לו ומשיבים לו דבר, כותכים את דברי תשובתם לפניו בכתב ובאופן זה מחזיק הוא את הקשר עם מיודעיו ומכיריו.

וגם אלי בא האיש האומלל הזה שנפשו בשאלתו רשומה עלי גליון, בו הוא מתנה לפני את צרת לבו ומרת נפשו על מה שעוללו לו הרשעים הארורים ברוב זדונם שכמעט הושיכוהו במחשכים כמתי עולם, לו ח"ו לא הרפו ממנו בסוף, כי גם אור עיניו כהה מהמכות והחבלות שהזדים הארורים ימ"ש הנחיתו על ראשו, ומעיקרא נהורא בריא היתה לו והשתא נהורא כחישא.

וגופא דעובדא הכי הוה, כי בהציק לו הרעב ולכל עובדי הכפיה בשעה שהגרמנים רדו במהם בפרך, שם האיש את נפשו בכפו, עזב את מקום עבודתו לחפש תנוכת שדה, כי איש חסד היה האיש כל ימיו ומנעוריו היה רודף צדקה ומבקש לעשות טוב, ועכשיו כהיות אחיו היהודים נתונים בצרה ונמכרו לרשעים הללו לעבוד בהם עבודת עבד ביום ובלילה, כשהם עטופים ברעב ותארם חשך משחור, צפד עורם על עצמם ובשרם יבש היה כעץ, בראותו זאת נכמרו רחמיו עליו ולמרות הסכנה הכרוכה בזה, יצא השדה, והימים ימי חפירת תפוחי אדמה, וחשוב חשב האיש אולי ימצא בשדה כמה תפוחי אדמה ושאר ירקות שיהיה בהם להחיות את נפש הנדכאים הללו שנפשם יבשה ואין כל, בלתי המכות והענויים הניתכים עליהם מידי מעניהם.

אבל הזדים הארורים ימ"ש תפשוהו בקלקלתו כביכול, ולמען ישמעו ויראו ולא יזידו לעשות כן, הם הפליאו את מכותיו פצע

והבורה ומכה מריה, וכאמור, מכותיהם ומהלומותיהם הרעו והשחיתו את גופו עד שנהיה אדם לא יפתח פיו, וחרש אזניו אטמו משמוע.

אולם כל זה לא שוה לו, כי ירא וחרד הוא האיש ולו דומיה תהלה, מוכן הוא לישיב בדד ולידון, ליתן כעפר פיהו כי נטל עליו, אבל מזאת תשוה עליו נפשו, ומוזה הוא יושב משמים כל היום, על כי גם אם יזעק וישוע סתם תפלתו, וברכתו ברכת אובר היא, כי לא יוכל לבטא אותה בפה, ואיך יוכל לעלות לתורה ולברך את ה' במקהלות ועל ידי כך להמנות בין קרואי התורה, ובן מן דין נפשו לשאול הגיעה, אם רשאי הציבור לצרף אותו למנין עשרה, כי הוא מבין שיש להסס בזה, לכן מבקש הוא ממני שאמצא בשבילו מזור ותרופה מצד הדין שיוכל להצטרף למנין עשרה ועל הכל שיוכל לעלות לתורה ולהמנות בין הקרואים.

וכל תוכן הדברים הללו העלה האיש בכתב עליו השכיל על הגליון שהגיש לפני כשעיניו תלויות כי בצפיה ותחילה לשמור את מוצא פי.

תשובה: במס' גיטין דף ס"ז ע"ב תנן: נשתתק ואמרו לו נכתוב גט לאשתך והרכין בראשו בודקין אותו שלשה פעמים אם אמר על לאו לאו ועל הן הן הרי אלו יכתבו ויתנו. ובגמרא שם דף ע"א גרסינן: אמר רב כהנא אמר רב חרש שיכול לדבר מתוך הכתב כותבין ונותנין גט לאשתו אמר רב יוסף מאי קא משמע לן תנינא נשתתק ואמרו לו נכתוב גט לאשתך והרכין בראשו בודקין אותו שלשה פעמים אם אמר על לאו לאו ועל הן הן הרי אלו יכתבו ויתנו אמר לי רבי זירא אילם קאמרת שאני אדם דתניא מדבר ואינו שומע זהו חרש שומע ואינו מדבר זהו אדם וזה וזה הרי הן כפקחין לכל דבריהן.

ועי' ברש"י שם שפירש: חרש שהיה פיקח כשכנסה וקדושו קידושין גמורין ותנן ביבמות נתחרש הוא או נשתטה לא יוציא עולמית לפי שאין כח בגירוש חרשות להפקיע קידושי חכמה וקאמר רב דאם יכול לדבר מתוך הכתב דיודע לכתוב על הקלף כתבו ותנו גט לאשתי אתה פלוני ופלוני

ומסר להם פיקח גמור הוא וכותבין ונותנין, ובד"ה אלם קאמרת כתב רש"י. אלם קאמרת שאני אלם, דכיון דשומע הוא הרי הוא כפיקח לכל דבריו אבל חרש שאינו שומע ואינו מדבר אי לאו דיכול לדבר מתוך הכתב ברמיזה לא מפיק ואי לאו דאשמעינן רב לא הוה ידענא. ובד"ה חרש כתב: חרש המדבר ואינו שומע זהו חרש, ולא זהו חרש שדברו בו חכמים בכל מקום והשווהו לשוטה דזהו כפיקח לכל דבריו כדקתני בהדיא אבל חרש דרב כהנא אינו לא שומע ולא מדבר, עכ"ל.

הרי מבואר בהדיא ברש"י דחרש שאינו שומע ואינו מדבר אף שחכמים בכל מקום השווהו לשוטה, מכל מקום אם יכול לדבר מתוך הכתב הרי הוא כפיקח, והיינו דקאמר רב כהנא אמר רב חרש שיכול לדבר מתוך הכתב כותבין ונותנין גט לאשתו. ואם כן לכאורה פשוט דהוא הדין לכל הדינין שבתורה כפיקח לכל דבר חשבינן ליה אם הוא יכול לדבר מתוך הכתב, דמאי שנא מגט מכל דינין שבתורה, ואם בגט כותבין ונותנין גט לאשתו דמאחר שהוא יכול לדבר מתוך הכתב הוא אינו נחשב לשוטה, הוא הדין לכל הדינין שבתורה.

וגרסינן עוד שם: מיתבי חרש לא הלכו בו אחר דמיזותיו ואחר קפיצותיו ואחר כתב ידו אלא במטלטלין אבל לא בגיטין (ותיובתא דרב כהנא רש"י) תנאי היא, דתניא אמר רבן שמעון בן גמליאל במה דברים אמורים בחרש מעיקרו אבל פיקח ונתחרש הוא כותב והן חותמין (בחרש מעיקרו שאין לו כתב יד של דעת שלא היתה לו דעת צלולה מימיו וכו') אבל פיקח שלמד לכתוב מדעת צלולה הוא כותב גט ואחרים חותמים והיינו כרב כהנא, רש"י (וכו'), אמר רבי חלוקין עליו חביריו על רשב"ג אמר אביי אף אנן נמי תנינא נישטת לא יוציא נתחרש הוא או נשתטה לא יוציא עולמית מאי עולמית לאו אף על גב דיכול לדבר מתוך הכתב וכו' עיי"ש כל הסוגיא.

הרי לנו, דמסקנת הסוגיא היא דהך דינא דרב כהנא אמר רב של חרש שיכול לדבר מתוך הכתב כותבין ונותנין גט לאשתו, שנוי במחלוקת תנאי, דרשב"ג כרב סבירא ליה וחכמים לא סבירא להו הכי, אלא דאף על גב דהוא יכול לדבר מתוך הכתב לא יצא מכלל שוטה.

והרמב"ם בפרק ב' מהלכות גירושין הלכה י"ז פסק בזה כחכמים עיי"ש שכתב: מי שנשא כשהוא פקח ונתחרש ואין צריך לומר נשתטה אינו מוציא לעולם עד שיבריא ואין סומכין על רמיזת החרש ולא על כתבו אף על פי שדעתו נכונה ומיושבת עליו.

ואם כן לפי זה גם לכל הדינין שבתורה חשיב הוא כשוטה ולא מהני מה שהוא יכול לדבר מתוך הכתב.

והנה מסוגיא זו יוצא לנו עוד דין דאותן חרשים שמלמדים אותם בבתי ספר המיוחדים לכך, שפת עלגים, ועל ידי זה יכולים הם לבוא במגע עם אנשים ולדבר אתם, דמכל מקום נחשבים הם כשוטים לכל דבר, שהרי אפילו רשב"ג אמר בסוגיין דחרש מעיקרו לא מהני מה שהוא כותב לאשוויי לפיקח, וכמו שכתב רש"י בלשוננו שהעתקנו לעיל, בחרש מעיקרו, שאין לו כתב יד של דעת שלא היתה לו דעת צלולה מימיו, אם כן גם לענין שפת עלגים הלזו, לכאורה לא מועיל כלום מה שלימדו אותו בבית הספר לדבר, דמכיון שלא היתה לו דעת צלולה מימיו, לא נחשב לימוד זה מה שלימדו אותו כלימוד של דעת, אלא כמו שמלמדים חיות וצפורים, ונחשב דיבור זה למעשה קוף בעלמא, דרק בפיקח ונתחרש שלמד לכתוב מדעת צלולה כלשוננו של רש"י, הוא דמהני מה שהוא יכול לדבר מתוך הכתב, אבל אם היה פיקח ונתחרש, היינו שלמד למדבר כשהיתה דעתו צלולה, ולאחר שנתחרש לימדוהו שפת עלגים בבית ספר, אז אליבא דרשב"ג מהני דיבורו.

אמנם מכיון דקיימא לן כחכמים דאפילו היכא שהיה פיקח ונתחרש לא מהני מה שהוא יכול לדבר מתוך הכתב, אם כן הוא הדין לא מהני שפת עלגים הלזו לאשוויי לבן דעת, ולא עוד אלא דיש לומר דשפת עלגים הלזו שלימדוהו, היא גרועה יותר מכתב, דרק היכא דהוא יכול לדבר מתוך הכתב סבירא ליה לרשב"ג דמהני, דמכיון דכתב למד בהיות דעתו צלולה ועכשיו כשנתחרש רואין אנו אותו כשהוא כותב, הרי חזינן דצלילות דעתו לא נעברה עליו ודעתו צלולה כשהיתה, אבל כשנתחרש ויצא מכלל דעת, אף שלמד אחר שנתחרש לדבר בשפת עלגים, מכל מקום מנא לן שדעתו צלולה עליו כמו שהיתה לפני שנתחרש, הרי אפשר לומר

דלאחר שצלילות דעתו נעכרה עליו, גם מה שהוא עכשיו מדבר בשפת עלגים אין זה אות ומופת על צלילות דעתו, דכל דיבורו אינו אלא דיבור של מעשה קוף בעלמא, ודוק, ואם כן גם רשב"ג יודה בזה דשפת עלגים לא תהני, ועל אחת כמה וכמה בחרש מעיקרו שלא מהני שפת עלגים שלמד וכמש"כ לעיל.

אולם מאידך גיסא אולי יש לומר דשפת עלגים עדיפא היא מכתב, דמכיון שלמד לדבר זהו אות ומופת שהוא בר דעת ובר שכל, ואפילו אליבא דחכמים דפליגי על רשב"ג מהני שפת עלגים לאשוויי בן דעת, אולם ודאי בחרש מעיקרו שלמד שפת עלגים הוא דוחק גדול לומר שזהו אות ומופת על דעת, ורק בפיקח ואחר כך נתחרש הוא דאיכא למימר דיהני שפת עלגים אפילו לחכמים, דשפת עלגים עדיף יותר מכתב, כי סוף כל סוף הוא דיבור ממש, אבל בחרש מעיקרו אין הדעת סובל לומר שיהני מה שלימדוהו שפת עלגים לאשוויי בר דעת, ועי' לקמן בדברינו מה שסביא מדברי האחרונים בזה.

והנה לענין צירוף למנין עשרה פסק המחבר בשו"ע או"ח סימן נ"ה סעיף ח': חרש המדבר ואינו שומע או שומע ואינו מדבר הן כפקחין ומצטרפין אבל מי שאינו שומע ואינו מדבר הרי הוא כשוטה וקטן. ועי' בפרי מגדים על או"ח מ"ש בפתיחה, ח"ב אות ב'.

ועי' גם כן ביו"ד סימן א' סעיף ה' : חרש שאינו שומע ואינו מדבר ושוטה וכו' אין מוסרין להם לשחוט וכו' עיי"ש, וכתב בש"ך שם ס"ק כ"ב : נראה דאפילו פקח ונתחרש במשמע וכ"כ הב"ח, ע"כ. ועי' בפרי מגדים שם בשפתי דעת אות כ"ב שכתב : חרש, כתב הש"ך בשם הב"ח ה"ה פקח ונתחרש ולא דוקא בתולדה, ומזה שמעינן דכל שאין שומע ואין מדבר בכלל שוטים יחשב ואין הטעם שלא היה לו ממי ללמוד דהא אף פקח ונתחרש כן הוא, עכ"ל, ועי' גם כן בשו"ע אבה"ע סימן קכ"א סעיף ו'.

ונראה דדינים של הש"ך והב"ח פשוט הוא שהרי פסקינן כחכמים שם במס' גיטין שהבאנו לעיל ולא כרשב"ג, אם כן אפילו פיקח ונתחרש דינו כשוטה לכל דבריו אף שהיתה לו דעת צלולה כשלמד, ודוק.

אם כן לפי כל הנ"ל נראה דבנידון דידן אף שהוא יכול לדבר מתוך הכתב מכל מקום דינו כשוטה ואין לצרפו לכל דבר שבקדושה כיון דקיימא לן כחכמים.

וראיתי בספר דעת זקנים ח"ב דף קל"ה שכתב, דמה שחידוש בזמננו ללמד חרשים הללו שיבינו ברמיזה, אינו כלום שהרי בכל מקום אמרינן חרש שיכול לדבר מתוך הכתב ורומז אינו כלום כההיא דגיטין דף ע"א דנחשב כשוטה וקטן, ועי' ג"כ בקרן לדוד סימן כ"ז שכתב גם כן דדינו כחרש לכל דבר לעלות לתורה ואפילו למפטיר ולאחרון לא יעלה, וחילו של הקרן לדוד ממה שכתב בדעת זקנים שהבאנו לעיל, ועי' גם כן בשו"ת זכר שמחה סימן ט'. וכן איתא בשו"ת הלכה למשה סימן רס"ב דאין לצרף מי שלמדוהו בבית ספר לאלמים קריאה וכתובה דדינו כחרש גמור. ועי' ג"כ במהר"ם שיק אה"ע סי' ע"ט.

ועי' במהרש"ם ח"ב סימן ק"מ שהוא גם כן מאריך בחרש שלימדוהו לדבר בלשון לעג ובכל זאת מבינים השומעים את דבריו, ועוסק במלאכתו בחכמה ודעת ככל האדם, עיי"ש שנסתפק לענין חליצה אם יכול לחלוץ, אולם בסוף דבריו הוא מסיים בזה"ל: מסתפינא, דבכל מקום שנויים חרש שוטה וקטן, עיי"ש. וכן ראיתי בשו"ת צמח צדק החדשות סימן ע"ז שדן בחרש פיקח סוחר גדול, והולך לדין תורות ובקל מבין הכל ברמיזה, והוא מסיים גם כן דאין לחלק בין חרשים ודינו כשוטה, עיי"ש.

ובאמת לכאורה כן הדעת נוטה שהרי בזה לכאורה גם רשב"ג מודה, וכמו שהעלינו לעיל מסוגיא דגיטין דף ע"א, דמשמע שם בהדיא דבחרש מעיקרא אינו מועיל מה שהוא יכול לדבר מתוך הכתב, וכמו שהסביר שם רש"י. הבאנו דבריו לעיל, משום דכשלמד כשהוא חרש מעיקרא אין לו כתב יד של דעת שלא היתה לו דעת צלולה מימיו, עיי"ש, ולפי זה גם מה שהוא מדבר ממה שלימדוהו בבית הספר אין קרוי דיבור של דעת, ונראה דזוהי סברתם של הני אחרונים שהבאנו.

אולם היעב"ץ ז"ל בסידורו כתב, דהנשתתק וניטל דיבורו על ידי חולי ובשאר איבריו וחושיו הוא כפיקח כשהוא אדם חשוב עולה ואחר

שאלות ותשובות ממעמקים, חלק ג' לה

יברך עליו, ועכשיו מצאו הרופאים תרופה לאלם, ואפילו לנולד חרש, שיוכל לקרוא ולכתוב ולהבין מה קורא ומה כותב, ולדבר בשפת עלגים, ולהשיב לשאלות מוריהם כראוי וידע שיש אל היוצר כל, ואומר ברכת הבוקר בלשה"ק סאחד האדם, ושאר דברים הצריך לדת וחושב חשבונות, ולכן עולה לתורה עכ"ל, עיי"ש.

וגם בשו"ת בית שלמה או"ח סימן צ"ה העלה דחרש שלמדוהו באינסטיטוט הרי הוא כפיקח, ועי' ג"כ שו"ת הלכות קטנות ח"ב סימן ל"ח ושו"ת מהרי"ל סימן ק"ז, עיי"ש שדנו בזה.

וצריך לומר דהיעב"ץ ודעימיה סברי דדיבור ממש עדיף מכתב וכמו שכתבתי לעיל ולא מיבעיא לרשב"ג דמהני מה שלמדוהו בבית הספר לדבר דמהני לאשוויי לבר דעת אלא אפילו לרבנן דסבירא להו דלא מהני מה שהוא יכול לדבר מתוך הכתב אפילו בפיקח מעיקרו, מכל מקום אם לימדוהו דיבור ממש אף שהוא שפת עלגים, עדיף דיבור זה מכתב.

והנה מהפרי מגדים באו"ח בפתחה ח"ב אות ה' משמע שהדבר אצלו בספק כשהרא נתחרש אח"כ, וצ"ע, ובספר ערך שי בתחילת סימן ג' כתב דבנתחרש אח"כ כיון דלהפרי מגדים הוי ספק, אם כן לענין צירוף למנין עשרה כשיש תשעה והוא אפשר לצרפו מכוח ספיק ספיקא, דשמא הוא כפיקח נחשב מכיון דנתחרש אחר כך, ואפילו אם דינו הוי כשוטה הרי יש דיעה דכשיש תשעה מצטרף לעשירי אפילו קטן שמוטל בעריסה אם כן ממילא יש לצרפו למנין עשרה מכוח האי ספיק ספיקא עיי"ש.

תבנא לדינא מכל המקובץ, דלענין צירוף למנין עשרה ודאי דיש לצרפו, ויכולים אנו לסמוך בזה על מה שהעלה בספר ערך שי הנ"ל, אמנם לענין שיעלה במנין הקרואים לתורה, נראה שקשה הדבר להתירו, אמנם כדי להפיס את דעתו ולהרגיע את רוחו, הוריתי שהוא יכול לעלות לתורה ביחד עם הבעל קורא ושניהם יאמרו את ברכות התורה ביחד, וה' יצילנו משגיאות.

והנ"ל כששמע את פסק דיני אורו עיניו וכתב לי על הניר רבי, ניהמתני והחייטני, כן ינחמך ויחייד ה'.